Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

TOVAR-MODDIY ZAXIRALAR HISOBI VA ULARNI BAHOLASHNING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI

Nurullayeva Zarinabonu Muso qizi
BHA-54 guruh talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23884025

Annotatsiya

Maqolada tovar-moddiy zaxiralarning iqtisodiy mohiyati, tasnifi, tan olinishi, dastlabki va keyingi baholanishi, tannarxni shakllantirish hamda zaxiralar harakatini buxgalteriya hisobida aks ettirish masalalari o‘rganiladi. O‘zbekiston Respublikasining 4-son BHMS “Tovar-moddiy zaxiralar” talablari va Moliyaviy hisobotning xalqaro standarti IAS 2 “Inventories” qoidalari qiyosiy ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, zaxiralarni FIFO va o‘rtacha tortilgan qiymat usullarida baholash bo‘yicha shartli amaliy misol keltiriladi. Tahlil natijasida zaxiralar hisobi aniqligini oshirish, inventarizatsiya va ichki nazoratni kuchaytirish hamda moliyaviy hisobotda zaxiralar qiymatini haqqoniy aks ettirish yuzasidan tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: tovar-moddiy zaxiralar, tannarx, inventarizatsiya, FIFO, o‘rtacha tortilgan qiymat, sof realizatsiya qiymati, 4-son BHMS, IAS 2, ichki nazorat.

Аннотация

В статье рассматриваются экономическая сущность и классификация товарно-материальных запасов, их признание, первоначальная и последующая оценка, формирование себестоимости и отражение движения запасов в бухгалтерском учёте. Сопоставляются требования Национального стандарта бухгалтерского учёта Республики Узбекистан № 4 «Товарно-материальные запасы» и международного стандарта IAS 2 «Запасы». Приводится условный практический пример оценки запасов методами FIFO и средневзвешенной стоимости. По результатам анализа предложены меры по повышению точности учёта, усилению инвентаризации и внутреннего контроля, а также достоверному отражению запасов в финансовой отчётности.

Ключевые слова: товарно-материальные запасы, себестоимость, инвентаризация, FIFO, средневзвешенная стоимость, чистая стоимость реализации, НСБУ № 4, IAS 2, внутренний контроль.

Abstract

This article examines the economic substance and classification of inventories, their recognition, initial and subsequent measurement, cost formation, and accounting for inventory movements. It compares Uzbekistan’s National Accounting Standard No. 4, “Inventories,” with International Accounting Standard IAS 2. A practical illustrative example demonstrates inventory valuation using FIFO and the weighted-average cost method. Based on the analysis, the article proposes measures to improve accounting accuracy, strengthen stocktaking and internal controls, and present inventory values reliably in financial statements.

Keywords: inventories, cost, stocktaking, FIFO, weighted-average cost, net realisable value, NAS No. 4, IAS 2, internal control.

Kirish

Tovar-moddiy zaxiralar korxonaning aylanma aktivlari tarkibida muhim o‘rin egallaydi. Ishlab chiqarish korxonalarida xomashyo va materiallarning uzluksiz yetkazib berilishi, savdo korxonalarida tovarlarning o‘z vaqtida sotilishi, xizmat ko‘rsatuvchi subyektlarda esa zarur materiallarning mavjudligi faoliyat uzluksizligiga bevosita ta’sir qiladi. Zaxiralar noto‘g‘ri baholansa, aktivlar, sotilgan mahsulot tannarxi va foyda ko‘rsatkichlari buzilishi mumkin. Shu sababli ularning hisobini to‘g‘ri tashkil etish moliyaviy hisobot ishonchliligi va boshqaruv qarorlari sifati uchun zarurdir.

Mavzuning dolzarbligi zaxiralar qiymatining korxona xarajatlari va foydasiga bevosita ta’siri, tovar-moddiy boyliklarning saqlanishini nazorat qilish zarurati hamda milliy standartlar va xalqaro yondashuvlar talablarini to‘g‘ri qo‘llash bilan izohlanadi. O‘zbekistonda mazkur soha, jumladan, 2020-yilda tasdiqlangan 4-son BHMS “Tovar-moddiy zaxiralar” bilan tartibga solinadi [1]. Xalqaro amaliyotda esa IAS 2 “Inventories” zaxiralarni tannarx va sof realizatsiya qiymatining eng pasti bo‘yicha baholashni talab qiladi [2].

Tadqiqotning maqsadi — tovar-moddiy zaxiralar hisobining nazariy va uslubiy asoslarini o‘rganish, milliy hamda xalqaro talablarni qiyoslash va hisob amaliyotini takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish. Maqsadga erishish uchun zaxiralarning mohiyati va tasnifi yoritiladi, tannarx tarkibi hamda baholash usullari tahlil qilinadi, amaliy misol orqali hisob-kitoblar ko‘rsatiladi va ichki nazorat bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Tadqiqot obyekti — xo‘jalik yurituvchi subyektlarda tovar-moddiy zaxiralar harakati va ularning buxgalteriya hisobida aks ettirilishi. Tadqiqot predmeti — zaxiralarni tan olish, baholash, tannarxini aniqlash va moliyaviy hisobotda yoritish bilan bog‘liq iqtisodiy munosabatlar. Ilmiy yangilik sifatida milliy va xalqaro talablarni amaliy hisob-kitob hamda nazorat choralari bilan bog‘lab, korxonalar uchun yaxlit tavsiyalar tizimi shakllantiriladi.

Tovar-moddiy zaxiralar hisobining nazariy-huquqiy asoslari

1.1. Tovar-moddiy zaxiralarning mohiyati va tasnifi

Tovar-moddiy zaxiralar — korxonaning odatdagi faoliyati davomida sotish uchun saqlanadigan, ishlab chiqarish jarayonida bo‘lgan yoki mahsulot ishlab chiqarish, ish bajarish va xizmat ko‘rsatishda sarflanadigan moddiy aktivlardir. Ushbu ta’rif 4-son BHMSdagi yondashuv va IAS 2dagi zaxiralar ta’rifiga mazmunan mos keladi [1; 2]. Zaxiralarning asosiy xususiyati shundaki, ular odatda bir operatsion sikl davomida iste’mol qilinadi yoki sotiladi.

Amaliyotda zaxiralar quyidagi guruhlarga ajratiladi: xomashyo va materiallar; sotib olingan yarim tayyor mahsulotlar va butlovchi qismlar; yoqilg‘i; ehtiyot qismlar; idish va idish materiallari; tugallanmagan ishlab chiqarish; tayyor mahsulot; qayta sotish uchun xarid qilingan tovarlar. Tasnif korxona faoliyatiga qarab farqlanishi mumkin. Masalan, ishlab chiqarish korxonasi uchun xomashyo asosiy zaxira bo‘lsa, savdo korxonasi uchun qayta sotish maqsadida xarid qilingan tovarlar ustuvor ahamiyatga ega.

Zaxiralarni tasniflash faqat hisobot tuzish uchun emas, balki omborlarni boshqarish, moddiy javobgar shaxslar mas’uliyatini belgilash, zaxiralarning aylanish tezligini tahlil qilish va ortiqcha

qoldiqlarni aniqlash uchun ham zarur. Har bir zaxira turi bo‘yicha nomenklatura raqami, o‘lchov birligi, saqlash joyi va mas’ul shaxs to‘g‘risidagi ma’lumotlarni yuritish hisobni aniqroq qiladi.

1.2. Me’yoriy-huquqiy tartibga solish

O‘zbekistonda tovar-moddiy zaxiralar hisobi buxgalteriya hisobi to‘g‘risidagi qonunchilik, tegishli milliy standartlar va korxonaning hisob siyosati asosida tashkil etiladi. 4-son BHMS zaxiralarni tan olish, tasniflash, balans qiymatini baholash, tannarxga kiritiladigan xarajatlarni aniqlash, qiymatni sof realizatsiya qiymatigacha kamaytirish, chiqib ketishdan moliyaviy natijani aniqlash va moliyaviy hisobotda axborotni yoritish qoidalarini belgilaydi [1].

Xalqaro darajada IAS 2 “Inventories” zaxiralarning tannarxi, xarajat sifatida tan olinishi va keyingi baholanishiga doir talablarni belgilaydi. Standartga ko‘ra, zaxiralar tannarx va sof realizatsiya qiymatidan qaysi biri past bo‘lsa, shu qiymatda baholanadi. Tannarx xarid qilish, qayta ishlash hamda zaxiralarni hozirgi joyi va holatiga keltirish uchun sarflangan boshqa xarajatlarni qamrab oladi [2]. Milliy va xalqaro talablarni qo‘llashda korxona o‘ziga tatbiq etiladigan me’yoriy hujjatlarni, hisobot rejimini va hisob siyosatini inobatga olishi lozim.

2. Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda normativ-huquqiy hujjatlarni o‘rganish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, guruhlash va shartli amaliy hisob-kitob usullaridan foydalanildi. Asosiy me’yoriy manba sifatida O‘zbekiston Respublikasi 4-son BHMS “Tovar-moddiy zaxiralar” [1], xalqaro qiyoslash manbasi sifatida IAS 2 “Inventories” [2] olindi. Shuningdek, tovar-moddiy zaxiralar tannarxi bo‘yicha ilmiy maqolalar o‘rganildi [3; 4].

Amaliy misolda bir xil turdagi materiallarning turli sanalarda turli narxlarda xarid qilinishi shartli ravishda modellashtirildi. Hisoblashda FIFO va davr bo‘yicha o‘rtacha tortilgan qiymat usullari qo‘llanib, sotilgan zaxiralar tannarxi hamda yakuniy qoldiq qiymatiga ta’siri solishtirildi. Misoldagi raqamlar o‘quv-tahliliy maqsadda tuzilgan bo‘lib, muayyan korxonaning haqiqiy hisobot ma’lumotlari sifatida talqin qilinmasligi kerak.

3. Tovar-moddiy zaxiralarni baholash va hisobga olish

3.1. Dastlabki tannarxni shakllantirish

Xarid qilingan zaxiralarning tannarxi, odatda, xarid narxi, import bojlari va qoplanmaydigan soliqlar, tashish-yuklash, tushirish hamda zaxirani kerakli joy va holatga keltirish bilan bevosita bog‘liq boshqa xarajatlardan tarkib topadi. Savdo chegirmalari va qaytarishlar xarid qiymatini kamaytiradi. Zaxiralarni sotish, ma’muriy boshqaruv yoki me’yordan ortiq yo‘qotishlar bilan bog‘liq xarajatlar esa tegishli talablar asosida zaxira tannarxiga kiritilmay, davr xarajati sifatida tan olinishi mumkin [1; 2].

Korxonaning o‘zida ishlab chiqarilgan tayyor mahsulot tannarxi xomashyo va materiallar, bevosita mehnat haqi hamda ishlab chiqarish ustama xarajatlarining tegishli qismini o‘z ichiga oladi. Doimiy ishlab chiqarish ustama xarajatlari odatdagi ishlab chiqarish quvvatidan kelib chiqib taqsimlanishi lozim. Ishlab chiqarish hajmi keskin kamayganida doimiy ustama xarajatlarning bir birlikka sun’iy ravishda ko‘paytirilishi zaxiralar qiymatini asossiz oshirib yubormasligi kerak.

Zaxira tannarxini aniqlashning umumiy ifodasi:

Zaxira tannarxi = xarid narxi + bevosita xarid xarajatlari + qayta ishlash xarajatlari + zaxirani kerakli holatga keltiruvchi boshqa xarajatlar − chegirmalar va qaytarishlar.

3.2. Zaxiralarni keyingi baholash va sof realizatsiya qiymati

Sof realizatsiya qiymati — zaxirani odatdagi faoliyatda sotishdan kutilayotgan narxdan uni yakunlash va sotish uchun zarur bo‘lgan baholangan xarajatlar chegirilgandan keyin qoladigan summa. Agar zaxiraning tannarxi sof realizatsiya qiymatidan yuqori bo‘lsa, uning balans qiymati kamaytiriladi. Bunday holat mahsulotning shikastlanishi, eskirishi, sotish narxining pasayishi yoki ishlab chiqarishni yakunlash xarajatlarining ortishi sababli yuzaga kelishi mumkin [1; 2].

Masalan, zaxiraning tannarxi 12 000 000 so‘m, kutilayotgan sotish narxi 11 500 000 so‘m, yakunlash va sotish xarajatlari 300 000 so‘m bo‘lsa, sof realizatsiya qiymati 11 200 000 so‘mni tashkil etadi. Demak, zaxira 11 200 000 so‘m miqdorida ko‘rsatilishi va 800 000 so‘mlik kamayish tegishli hisob tartibida tan olinishi kerak. Bu misol zaxiralarning balans qiymati kelgusida olinishi kutilayotgan iqtisodiy nafni asossiz oshirib ko‘rsatmasligi lozimligini ko‘rsatadi.

3.3. FIFO va o‘rtacha tortilgan qiymat usullari

Bir-birining o‘rnini bosadigan zaxiralar tannarxini hisoblashda FIFO yoki o‘rtacha tortilgan qiymat usuli qo‘llanishi mumkin. FIFO usulida birinchi kelib tushgan zaxiralar birinchi bo‘lib chiqib ketgan deb hisoblanadi. O‘rtacha tortilgan qiymat usulida esa mavjud zaxiralarning umumiy qiymati umumiy miqdoriga bo‘linib, birlikning o‘rtacha qiymati aniqlanadi. IAS 2 ushbu usullarni o‘zaro almashtiriladigan zaxiralar uchun ruxsat etilgan tannarx formulalari sifatida ko‘rsatadi [2]. Tanlangan usul bir xil xususiyatga va foydalanish maqsadiga ega zaxiralarga izchil qo‘llanishi kerak.

Operatsiya	Miqdor (dona)	Birlik narxi (so‘m)	Jami (so‘m)
Boshlang‘ich qoldiq	100	10 000	1 000 000
1-xarid	80	12 000	960 000
2-xarid	70	13 000	910 000
Jami mavjud	**250**	**—**	**2 870 000**
Hisobot davrida chiqim	180	—	—
Yakuniy qoldiq	**70**	**—**	**—**

1-jadval. Zaxiralarning shartli harakati

FIFO bo‘yicha 180 dona chiqim avval 100 dona boshlang‘ich qoldiqdan (1 000 000 so‘m), keyin 80 dona birinchi xariddan (960 000 so‘m) hisobdan chiqariladi. Chiqim tannarxi 1 960 000 so‘m, yakuniy 70 dona qoldiq esa ikkinchi xarid narxida 910 000 so‘m bo‘ladi.

O‘rtacha tortilgan birlik qiymati = 2 870 000 / 250 = 11 480 so‘m. Chiqim tannarxi = 180 × 11 480 = 2 066 400 so‘m. Yakuniy qoldiq qiymati = 70 × 11 480 = 803 600 so‘m. Har ikki usulda chiqim tannarxi va yakuniy qoldiq yig‘indisi 2 870 000 so‘mga teng, biroq ularning davrlar bo‘yicha taqsimlanishi farq qiladi.

Ko‘rsatkich	FIFO (so‘m)	O‘rtacha qiymat (so‘m)
Chiqim tannarxi	1 960 000	2 066 400
Yakuniy qoldiq	910 000	803 600
Jami	**2 870 000**	**2 870 000**

2-jadval. Tannarx formulalarining shartli misoldagi natijalari

Misol narxlar o‘sib borayotgan vaziyatni ifodalaydi. FIFO usulida eski, arzonroq xaridlar birinchi hisobdan chiqarilgani uchun chiqim tannarxi pastroq, yakuniy qoldiq esa yangi narxlarga yaqinroq chiqdi. O‘rtacha qiymat usuli esa xarid narxlaridagi o‘zgarishni birlik tannarxiga taqsimlaydi. Bu farq foyda va aktivlar ko‘rsatkichlariga ta’sir qilishi mumkin; shuning uchun korxona tanlangan usulni hisob siyosatida belgilab, izchil qo‘llashi zarur.

3.4. Zaxiralar harakati, inventarizatsiya va ichki nazorat

Zaxiralar harakati hujjatlar bilan tasdiqlanishi kerak. Xarid qilishda shartnoma, hisobvaraq-faktura, yuk hujjatlari va omborga qabul qilish hujjatlari; ishlab chiqarishga berishda talabnoma yoki ichki chiqim hujjati; sotishda esa jo‘natish va realizatsiya hujjatlari muhim ahamiyatga ega. Hujjatlarning o‘z vaqtida rasmiylashtirilishi zaxiralar qoldig‘i va harakatini hisob registrlari bilan solishtirish imkonini beradi.

Inventarizatsiya — buxgalteriya hisobidagi ma’lumotlarni zaxiralarning haqiqiy mavjudligi bilan taqqoslash jarayoni. U kamomad, ortiqcha, shikastlangan yoki eskirgan zaxiralarni aniqlashga yordam beradi. Inventarizatsiya natijalari bo‘yicha tafovutlar sabablarini o‘rganish, moddiy javobgar shaxslarning tushuntirishlarini olish va aniqlangan farqlarni amaldagi qonunchilik hamda hisob siyosatiga muvofiq aks ettirish lozim.

Ichki nazorat samarali bo‘lishi uchun xarid qilish, qabul qilish, saqlash va hisobdan chiqarish vazifalarini imkon qadar turli mas’ul shaxslar o‘rtasida taqsimlash maqsadga muvofiq. Omborga kirish huquqini cheklash, zaxiralarni kodlash, minimal va maksimal qoldiq me’yorlarini belgilash, sekin aylanadigan zaxiralar bo‘yicha muntazam hisobot tuzish ham nazoratni kuchaytiradi. Raqamli hisob tizimlari bu jarayonlarni tezlashtiradi, biroq ma’lumotlarni tekshirish va ruxsatlarni boshqarish talabini bekor qilmaydi.

4. Tahlil natijalari va muhokama

Milliy va xalqaro talablarni qiyoslash shuni ko‘rsatadiki, zaxiralar hisobida uchta yo‘nalish alohida ahamiyatga ega: tannarx tarkibini to‘g‘ri belgilash, zaxiralar qiymatining qaytarilishini baholash va harakatni hujjatlar bilan tasdiqlash. 4-son BHMS va IAS 2 zaxiralarni hisobga olishning asosiy masalalarida yaqin yondashuvni qo‘llaydi: tannarxni aniqlash, qiymatni sof realizatsiya qiymati bilan solishtirish va zaxiralar chiqimining tannarxini hisoblash [1; 2]. Shu bilan birga, korxonalar o‘zlariga tegishli amaldagi me’yoriy talablarni aniqlab olishi va MHXS hisobotini tayyorlayotgan bo‘lsa, IAS 2ning to‘liq talablariga rioya qilishi zarur.

Ilmiy manbalarda ham zaxiralar tannarxini aniqlash va MHXS talablariga moslashtirish muhim masala sifatida yoritilgan. Xashimov, Mahkamboyev va Tashbaev zaxiralar tannarxini aniqlashda milliy va xalqaro hisob amaliyotining o‘ziga xos jihatlarini muhokama qilgan [3]. Mavlyanova esa IAS 2 asosida zaxiralarni baholash, tannarx tarkibi va amaliy buxgalteriya yozuvlariga e’tibor qaratgan [4]. Ushbu ishlar zaxiralar hisobi nazariy qoida bilan cheklanmasdan, korxona faoliyati va amaliy hisob jarayoniga bog‘liq ravishda tahlil qilinishi kerakligini ko‘rsatadi.

Tahlil davomida quyidagi muammolarni ajratish mumkin: birinchidan, transport va boshqa xarajatlarni zaxira tannarxiga kiritishda noto‘g‘ri tasniflash; ikkinchidan, ombor hisobidagi ma’lumotlar bilan buxgalteriya yozuvlari o‘rtasidagi tafovutlar; uchinchidan, eskirgan yoki sekin aylanadigan zaxiralarning o‘z vaqtida aniqlanmasligi; to‘rtinchidan, tannarx formulalarining hisob siyosatida aniq

belgilanmaganligi; beshinchidan, raqamli tizimlarda nomenklatura va hujjat ma’lumotlarining to‘liq kiritilmasligi.

Mazkur muammolarni kamaytirish uchun korxona zaxiralar bo‘yicha ichki reglament ishlab chiqishi, xarid va ombor hujjatlarini yagona tartibda yuritishi, inventarizatsiya natijalarini tahlil qilishi va zaxiralar aylanish ko‘rsatkichlarini muntazam kuzatishi kerak. Boshqaruv uchun zaxiralar aylanish koeffitsiyenti ham foydali: u davr davomida sotilgan mahsulot tannarxining zaxiralarning o‘rtacha qiymatiga nisbatidir. Aylanish sekinlashishi ortiqcha zaxira yoki talabning pasayishi ehtimolini ko‘rsatishi mumkin; ko‘rsatkichni tarmoq xususiyatlari va mavsumiylik bilan birga talqin qilish lozim.

Muammo	Ehtimoliy oqibat	Tavsiya
Tannarx xarajatlarini noto‘g‘ri tasniflash	Zaxira va foyda ko‘rsatkichlari buziladi	Tannarxga kiritiladigan xarajatlar ro‘yxatini tasdiqlash
Ombor va hisob ma’lumotlari tafovuti	Kamomad yoki ortiqcha zaxira kech aniqlanadi	Rejali inventarizatsiya va muntazam solishtirish
Eskirgan zaxiralarni nazorat qilmaslik	Zaxiralar balansda ortiqcha baholanishi mumkin	Sof realizatsiya qiymatini davriy baholash
Hisob usulining izchil qo‘llanmasligi	Davrlararo taqqoslash qiyinlashadi	Usulni hisob siyosatida belgilash va izchil qo‘llash

3-jadval. Tovar-moddiy zaxiralar hisobidagi muammolar va takliflar

5. Amaliy tavsiyalar

Birinchi, korxonaning hisob siyosatida zaxiralarni tasniflash, tannarx tarkibi, tannarx formulasi, hujjatlashtirish va davriy inventarizatsiya tartibi aniq bayon etilishi lozim. Ikkinchi, ombor va buxgalteriya hisobini o‘zaro bog‘laydigan raqamli tizimdan foydalanish, zaxiralar kirimi va chiqimini imkon qadar operatsiya sodir bo‘lgan paytda qayd etish kerak. Uchinchi, moddiy javobgar shaxslar bilan javobgarlik chegaralarini aniq belgilash va zaxiralar saqlanadigan joylarda kirish nazoratini yo‘lga qo‘yish tavsiya etiladi.

To‘rtinchi, har oy yoki korxona riskiga mos davriylikda zaxiralar aylanishi, ortiqcha qoldiq, yaroqlilik muddati va eskirish holati tahlil qilinishi kerak. Beshinchi, hisobot sanasida tannarx bilan sof realizatsiya qiymati solishtirilib, zarur bo‘lsa, qiymat kamayishi o‘z vaqtida tan olinishi lozim. Oltinchi, zaxiralar hisobiga mas’ul xodimlar uchun BHMS, IAS 2, ombor hujjatlari va hisob dasturlari bo‘yicha amaliy o‘quvlar tashkil etish maqsadga muvofiq.

Yettinchi, rahbariyatga taqdim etiladigan ichki hisobotda zaxiralarning boshlang‘ich va yakuniy qoldig‘i, kirim, sarf, kamomad, eskirgan zaxiralar hamda aylanish ko‘rsatkichlari aks ettirilishi kerak. Bunday hisobotlar xarid hajmini rejalashtirish, pul mablag‘larini samarali ishlatish va ishlab chiqarish yoki savdo uzluksizligini ta’minlashga yordam beradi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari tovar-moddiy zaxiralar hisobi korxona aktivlari, xarajatlari va moliyaviy natijalarini ishonchli aks ettirishda muhim o‘rin tutishini ko‘rsatdi. Zaxiralarni noto‘g‘ri tasniflash, tannarxni xato hisoblash yoki eskirgan zaxiralarni o‘z vaqtida aniqlamaslik moliyaviy hisobot ko‘rsatkichlarining buzilishiga olib kelishi mumkin.

Birinchidan, zaxiralarni hisobga olishda 4-son BHMS va tegishli qonunchilik talablariga, MHXS asosida hisobot tuzilganda esa IAS 2 talablariga amal qilish lozim. Ikkinchidan, zaxira tannarxi xarid,

qayta ishlash va zaxirani kerakli holatga keltirish bilan bog‘liq tegishli xarajatlarni qamrab olishi, sotish yoki ma’muriy xarajatlar esa asossiz ravishda tannarxga kiritilmasligi kerak. Uchinchidan, FIFO va o‘rtacha tortilgan qiymat usullari turli natija berishi mumkinligi sababli tanlangan usul hisob siyosatida qayd etilib, izchil qo‘llanishi zarur.

To‘rtinchidan, hisobot sanasida zaxiralar tannarxi sof realizatsiya qiymati bilan solishtirilishi va qiymat pasayishi mavjud bo‘lsa, tegishli tartibda tan olinishi kerak. Beshinchidan, inventarizatsiya, hujjatlarni o‘z vaqtida rasmiylashtirish, vazifalarni taqsimlash va raqamli nazorat vositalari zaxiralarning saqlanishi hamda hisob aniqligini oshiradi. Umuman olganda, zaxiralar hisobini takomillashtirish nafaqat moliyaviy hisobot sifatini, balki xarid, ishlab chiqarish, savdo va pul oqimlarini boshqarish samaradorligini ham yaxshilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2020-yil 28-maydagi 24-son buyrug‘i bilan tasdiqlangan, Adliya vazirligida 2020-yil 30-iyunda 3259-son bilan ro‘yxatdan o‘tkazilgan 4-son BHMS “Tovar-moddiy zaxiralar”. https://lex.uz/acts/-4890446
2. IFRS Foundation. IAS 2 Inventories. International Accounting Standards. https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-2-inventories/
3. Xashimov B. A., Mahkamboyev A. T., Tashbaev B. U. Tovar-moddiy zaxiralarning tannarxini aniqlash tartibi. Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting. https://finance.tsue.uz/index.php/afa/article/view/666
4. Mavlyanova D. M. Tovar-moddiy zaxiralar hisobini MHXS asosida takomillashtirish. Marketing Jurnali, 2025. https://marketingjournal.uz/index.php/mj/uz/article/view/105
5. O‘zbekiston Respublikasining 2016-yil 13-apreldagi O‘RQ-404-son “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni. https://lex.uz/docs/2931253
6. Bobobekov B. K. Tovar-moddiy zaxiralar hisobining normativ-huquqiy va uslubiy asoslari. Zamonaviy ta’limda fan va innovatsion tadqiqotlar jurnali, 2024. https://zamtadqiqot.uz/index.php/ZTFITJ/article/view/834